

- MELENDRERAS GIMENO, José Luís. "Los cuatro grandes maestros de la escultura catalana del último tercio del siglo XIX. Nobas, Atché, Reynés y Fuxá", *Boletín del Museo Camón Aznar*, núm. LXXX. Zaragoza, 2000.pàgs 193-260.
- MIRET I NIN, M^a Montserrat. *La basilica de Santa Maria*, Ajuntament de Vilafranca del Penedès, 1987.
- MIRET I NIN, M^a Montserrat. *El patrimoni artístic de la basilica de Santa Maria de Vilafranca del Penedès*, Institut d'Estudis Penedesencs, Vilafranca del Penedès, 2000.
- SUBIRACHS BURGAYA, Judith. *L'escultura del segle XIX a Catalunya*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994.
- DIVERSOS AUTORS. *El cementiri de Vilafranca del Penedès*, Penedès Edicions, 2004.
- L'ABANS. *Vilafranca del Penedès. Recull Gràfic.1862-1965*, Efadós Editorial, El Papiol, 2000.
- DIVERSOS AUTORS, *Escultura catalana del segle XIX. Del Neoclassicisme al Realisme*. Catàleg exposició, Barcelona, 1989.

Xavier Sala i Aragó

UNA NAVALLA NOTABLE, FETA AL VENDRELL.



Abans de centrar-nos en la navalla referida, exposem uns preàmbuls generals sobre aquests instruments tan units a la història de l'home i sobre els orígens incerts dels quals s'ha emprat molta tinta.

En el llibre *La navaja española antigua*¹ es cita un document datat del 1490, d'Alfonso Fernández de Palencia: "*Novacula': navaja: es instrumento de fierro muy agudo con que raen los pergaminos y tambien con que raen las barbes.*" En general, "agudo" no volia pas dir *punxegut*, sinó *tallant*. Naturalment, pensarem que, si talla barbes i pergamins, estem davant d'objectes als quals podem atribuir les variades utilitats de les modernes navalles, a més de servir per picar tabac i encendre foc, emprant-los com a *esclavons* o *foguers*. La dada que hem esmentat és molt antiga, però, deixant a part les navalles específiques de rasurar, les aportacions arqueològiques demostren l'existència d'aquests ganivets que es dobleguen, quatre o cinc segles abans de Crist. Si la documentació de què disposem és confusa referint-se als orígens, almenys sabem, per troballes arqueològiques, que ja s'utilitzaven navalles petites durant l'Imperi Romà, com és el cas de la navalla púnica excavada a Numància.² Els màncs de banya trobats a la vil·la romana d'Olmeda,³ la navalla romana del segle I amb el mànc formant un cap de gall en os, trobada a Lleida,⁴ o les navalles romanes procedents d'Anglaterra i d'altres països d'Europa.

Si ens referim en exemplars amb bloqueig, que van proliferar al segle XVIII, no oblidem que el Deutsches Kilingenmuseum, de Solingen conserva un ganivet viking del segle VIII, ornat amb un mànc d'os i equipat amb una osca o encaix per afixar la fulla. Si comentem sobre navalles d'usos múltiples,

1 Rafael Martínez del Peral Fortón. 3^a edició 1995, p. 42.

2 *Marfiles y azabaches españoles*. José Ferrandis Torres, Editorial Labor, Barcelona 1928. "Memoria de las (excavaciones) practicadas en 1919-20, presentadas por D. José Ramón Mélida y Blas Taracena." *Revista de archivos, bibliotecas y museos*, Madrid, 1920.

3 *Excavaciones en villa romana de la Olmeda*. Pedrosa de la Vega, Palencia.

4 "Excavaciones en Lleida." *Revista de arqueología*, año VIII, núm. 75, juliol de 1987. Referència i fotografia a *Reflexiones sobre la Navaja Antigua*, de Francisco José Medrano, pàg. 23. Editat actualment per Bobox Publishing, S.L.



esmentarem l'extraordinària navalla de 1.800 anys d'antiguitat, actualment al Fitzwilliam Museum de Cambridge.⁵

La reduïda dimensió i la fulla sense punta es mantenen fins ben entrat el segle XVII, època de la qual ja ens han arribat exemplars datats, però és a partir del segle XVIII i principalment al XIX, quan la navalla es popularitza a Europa en forma d'exemplars que adopten dissenys i dimensions variades, passant a tenir la fulla acabada en punta i generalment un sistema de bloqueig que la converteix en una arma potencial. És degut a aquestes característiques que en els successius edictes es va revalidant la prohibició de tenir-ne i usar-ne. Una pragmàtica de D. Fernando VI,⁶ indica: “[...] *prohibición de uso, venta y fábrica de armas cortas blancas, con extensión a los cuchillos de cocina y faldriquera con punta, y navajas de muelle con golpe o virola*”. Sobre el tema dels edictes, se’n podria parlar llargament, i així mateix explicar els sistemes d’afixar la fulla, com són la roda dentada, la molla de cop, la virolla rotatòria, de rellotge amb codi secret..., però aquestes serien temàtiques de gran extensió, a part que són matèries ja tractades en la bibliografia espanyola.

Els exemplars antics predominants són pràctics objectes populars, però també hi havia qui gaudia i lluia una navalla ben decorada, i fins i tot d’un cert mèrit artístic.

Hi ha la tendència a pensar que la navalla és una arma. No podem negar que pot

ser-ho, i fins i tot existia un codi de duel força ben determinat, segons mostra el *Manual del baratero o arte de manejar la navaja*, editat el 1849.⁷ Però la proporció d’actes violents causats amb aquests objectes és insignificant si considerem la immensa producció de navalles durant segles. Era el millor regal d’un pare o un avi a un nen, que se sentia valorat com un home en donar-li confiança. Representaven l’eina portàtil i polivalent que sempre es trobava a l’abast de la mà.

Els objectes vells en general, per més que estiguin fets manualment i salvant característiques locals, tendeixen a una certa repetició per causes d’hàbit, mercat, preu, funcionalitat o moda. El que suscita la nostra atenció és quan algun exemplar sobresurt perquè el seu autor és més exigent o capacitat i ha dedicat més atenció i temps a la seva elaboració, sigui per una comanda específica o per un caprici personal.

Les navalles de gran dimensió no eren excepcionals al segle XIX. Això ho comprovem tant en il·lustracions contemporànies com pels exemplars que hem pogut observar i que arriben a sobrepassar els 170 cm desplegats. També trobem referències escrites, com la del llibre *Mis memorias*, de M^a de las Nieves de Braganza y de Borbón⁸ relatant un fet ocorregut el dos de març de 1873, en plena guerra carlina, anant l’autora de camí entre Gironella i Prats de Lluçanès: “*El asesino, que venia por detrás, estaba junto a mí y no podía yo verle lo que tenía en la mano.*”

5 Vegeu web del museu i busqueu “Swiss folding knives”.

6 Per bans publicats a Madrid de 27 de setembre de 1749, 3 d’abril de 1751 i 3 de juliol de 1754.

7 Madrid, 1849. Imprenta de D. Alberto Goya.

8 Maria de las Nieves era filla del rei de Portugal i cunyada del pretendent Carlos VII. 3^a guerra carlina, Edició de 1934.



Me contaron más tarde que era una enorme navaja, grande como una espada.” Les grans navalles podien esdevenir una arma de defensa i intimidació, però en realitat s’adquirien com a objectes altament curiosos i decoratius, que admiraven els visitants. Les que es destinaven a reclam comercial d’un ganiveter normalment eren aparents, però de poca qualitat.

A les imatges es mostra una navalla que, vista de lluny, podríem identificar com a procedent d’Albacete per la semblança amb les anomenades “de mirallets”. Si la mirem atentament, però, ens adonarem que si bé s’alternen plaques de banya amb bandes de llautó, no hi ha els mirallets característics, les decoracions no són iguals, i tant les diferències en la forma del mànec com de la fulla ens indiquen una manufactura catalana, basant-nos en referències de navalles contemporànies procedents de Tarragona o Barcelona. Un dels motius d’interès és la dimensió de 147 cm desplegada. La confecció, l’hem de considerar molt acurada respecte a la qualitat mitjana de les navalles d’aquella època, amb fulla ampla d’acer perfectament forjada. Aquesta última ens descobreix la personalitat d’un bon artesà, satisfet d’ell mateix. Però no solament era un artesà, sinó que se sentia un poeta, tal com es pot veure per les llegendes gravades a la fulla, que fan pensar que aquesta navalla la va fer per quedar-se-la.

Reproduïm les diferents inscripcions:

Costat A: *“En la cim de una montaña cantaba ab armonia un aucell alaban los bells treballs que fa lo ganiveter del Vendrell Jose Pamies*

[Pamies poc llegible] i Oliver. 1898. Viva el pa del sercul i bendita mi querida.”

Costat B: *“Atrás vive Dios por valiente que uno sea no tengo bastante en dos. Vivan las flores de abril. Un llum sense oli s’apaga. Despues de menjar ja mai tinc gana. Mayo de 1898.”*

Un altre valor per destacar d’aquest curiós objecte són els dibuixos gravats a l’àcid, que representen una vintena d’animals, entre familiars i salvatges, molt ben combinats amb altres motius de decoració. L’últim, per qüestió de mida, és una formiga situada prop de la punta. Són notables la qualitat i les proporcions dels dibuixos, poc comuns tractant-se de navalles.

Ben remarcable ha estat el fet de poder conèixer quelcom respecte de l’autor d’aquesta navalla, fet que no sol ocórrer en les antiguitats, donat que, amb el temps, van canviant de propietari i diluint-se’n el seu origen. La descoberta comença gràcies al bon amic Josep Maria Massip, naturalista de Banyoles, que em posa en contacte amb l’historiador Sr. Josep Maria Grau, de la Selva del Camp. Aquest facilita l’enllaç amb l’arxivera de l’Arxiu Comarcal del Baix Penedès, Sra. Nati Castejón, que localitza les dades següents i ens comunica:

“En el padró d’habitants de l’any 1900, apareix Josep Pàmies i Olivé, nascut a Reus i resident al Vendrell des de fa vint-i-vuit anys. Ofici: ganiveter. Viu al carrer del Mar, núm. 64. Està casat amb Rosa Pedret Barraquet, natural de Mora la Nova, i tenen dos fills: Encarnació i Manel. Aquest darrer consta que també és ganiveter.”

Però la Sra. Castejón continuava la recerca i encara ens facilita més dades:

“Crec que aquest és el personatge que busqueu. El que sobta és que, en consultar les matrícules industrials d'aquests anys, no apareix. Si no pagava contribució, és que no tenia obrador. En canvi, l'únic ganiveter que apareix en les contribucions és Isidre Freixes Culla, natural de Manresa, que fa vint-i-cinc anys que resideix al Vendrell i que viu al carrer de Montserrat, num 14.”

Si l'autor, Josep Pàmies, no pagava contribució, és que potser treballava amb Isidre Freixes, aquest últim possiblement amb categoria de mestre, la qual cosa li permetia disposar d'obrador propi. A Google Earth s'hi pot veure la casa de l'esmentat carrer del Mar, núm.64, aparentment poc modificada.

I per acabar i gràcies a les nostres experiències en l'estudi de les armes antigues, podem considerar aquest exemplar del qual reproduïm les imatges com una de les velles navalles més curioses i interessants que es poden arribar a observar.

Jesús Velacoracho

Jesús Velacoracho

UNIVERS MALVASIA

Afegeix la salada i blanca *Subur* un compte més al seu animat rosari de singularitats i encanteris en comptar en el vademècum de la seva història amb la presència d'un dels raïms més llegendaris del Mediterrani: la dolça i fresca *malvasia*.

Ajunta tan remot varietal en el seu procel·lós esdevenir un univers de tradicions, històries i creences que, ben bé, podrien ser les diferents cares d'un mateix poliedre, contemplades unes des del rigor històric i altres des del romanticisme que engendra la llegenda. Tota vegada que unes i altres s'entrellacen i confonen, intentaré establir els supòsits que, en la mesura del possible, aclareixen l'enigma.

Sabem que van ser els focencs, grecs d'Àsia Menor, els que van fundar, al segle VII a C, les ciutats de Rhode i Emporion, i que per la costa comerciaren des d'allí amb les tribus iberes riberenques, introduint, de passada, entre laietans i cossetans, els varietals derivats del grec i ancestral cep *athiri*, aquells que contenien un terpenisme més acusat i evident. Confirma aquesta dada la fitopaleologia aplicada a la tosca tartàrica de les gerres de vi trobades a l'assentament ibèric de la Font de la Canya, a Avinyonet del Penedès, distant de Sitges uns vuit quilòmetres en línia recta.

Per altra banda, resulta testimonial i clarificador que, en seguir el periple de les primitives colònies gregues a l'Egeu, el Jònic, l'Adriàtic, el Tirrè i el Mediterrani occidental, ens trobem, encara que amb variada sinonímia, arrelats i actuals conreus del nostre raïm protagonista: la *malvasia*. Allí consten Quios, Candia, les Cíclades, Ragusa, Spalato, Fiume, Otrant, Salento, Reggio, Siracusa, Lípari, Nàpols, Còrsega, Sardenya, la Liguria, Colliure, Sitges, Banyalbufar... En fi, vells enclavaments testimonis de l'antiga presència colonial grega, que es va mantenir viva fins al desenllaç de les guerres púniques i l'aparició de Roma com a potència hegemònica.

L'edecte del tercer emperador Flavi, Domicià -finals del segle I dC-, que va pretendre eradicar el conreu de la vinya a Hispània i a la Gàl·lia, devia suposar un retrocés a la vegada que una sobirana dificultat -durant els segles II i III dC- en l'esdevenir vitícola al Mediterrani occidental. La derogació de l'edecte per part del benèfic emperador Provo -finals del segle III dC- va retornar les condicions naturals als territoris que habitualment havien estat productors de vi.

Poc afegiren gots i musulmans al tema vinícola de la nostra sitgetana casta. Els primers perquè eren uns cafres i temibles bevedors de cervesa i els segons... Diguem que als segons la seva religió els prohibeix l'alcohol, però no pas menjar els dolços raïms; encara que, en